

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีตมนุษย์ได้นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นเป็นได้ตั้งแต่ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และอาหาร เมื่อจำนวนมนุษย์เพิ่มมากขึ้น ก็ส่งผลให้ต้องใช้ทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นก็แตกต่างออกไป จากเดิมที่เคยใช้ในการดำรงชีวิตก็เปลี่ยนเป็นการใช้เพื่อการพาณิชย์ อย่างเช่นป่าไม้ที่สามารถนำมาเพิ่มมูลค่าได้อย่างมหาศาลและดูเหมือนว่าจะไม่มีวันหมด รวมถึงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าให้กลายเป็นพื้นที่สำหรับเพาะปลูกเพื่อเพิ่มรายได้ให้ตนเอง ผลที่เกิดจากการกระทำดังกล่าว ทำให้ป่าไม้ในปี พ.ศ. 2504 ที่มีพื้นที่ป่า 171 ล้านไร่ หรือร้อยละ 53 ของพื้นที่ในประเทศ เหลือเพียง 93.16 ล้านไร่ หรือเพียงร้อยละ 29 ของพื้นที่ประเทศ จะเห็นว่าพื้นที่ป่าลดลงเฉลี่ยปีละ 3.24 ล้านไร่ (เกษม สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2532: 40)

UNFPA (1993: 31 อ้างถึงใน คณะเศรษฐศาสตร์ และสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539) ชี้ให้เห็นว่า เมื่อประชากรขยายตัวถึงระดับหนึ่ง โดยที่การขยายตัวของภาคเมืองไม่มีการหยุดยั้ง และมีการใช้เทคโนโลยีที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรสูงมากขึ้น การบริโภคภายใต้วิถีชีวิตที่ก่อให้เกิดความสูญเปล่าทางทรัพยากรและการใช้นโยบายทางเศรษฐกิจที่ไม่สนับสนุนการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและไม่มีความยั่งยืน จะทำให้เกิดผลที่ไม่สามารถคาดคิดได้ต่อบรรยากาศ ดิน ป่าไม้ แร่ธาตุและพลังงาน ทะเลและมหาสมุทร และคุณภาพชีวิตของประชากร

การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากรทำให้ความต้องการใช้ที่ดินและทรัพยากรมีมากขึ้น ดังนั้นการลดลงของพื้นที่ป่าจึงทำให้เสียสมดุลของระบบนิเวศและลดปริมาณไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจ เนื่องจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้ต้องเสาะหาพื้นที่สำหรับที่อยู่อาศัยและแหล่งทำกิน และเกิดการย้ายถิ่นเพื่อหาที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ในการทำการเกษตร โดยการบุกรุกพื้นที่ป่า เห็นได้จากข้อมูลการย้ายถิ่นระหว่างปี พ.ศ. 2508-2533 ของสำมะโนประชากรและเคหะของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2533 อ้างถึงใน คณะเศรษฐศาสตร์ และสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539) พบว่า จำนวนและสัดส่วนของประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าสู่ชนบทสูงกว่าประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าสู่เมือง โดยระหว่างปี พ.ศ. 2509-2513 มีประชากรย้ายถิ่นสู่ชนบทสูงถึงร้อยละ 77 หรือประมาณ 2.6 ล้านคน ส่วนผู้ย้ายถิ่นเข้าเขตเมืองมีเพียงร้อยละ 23 หรือประมาณ 0.8 ล้านคน

นอกจากนี้ยังมีนโยบายภาครัฐที่ให้สัมปทานป่าแก่องค์กรเอกชนที่เกิดจากการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ถึง ฉบับที่ 4

เป็นฉบับที่ต้องการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ (GDP) ให้ได้มากที่สุด โดยใช้ทรัพยากรที่มีของประเทศให้ได้เกิดประโยชน์สูงสุด และทรัพยากรที่มีมากที่สุดที่ภาครัฐมองเห็นก็คือ ป่าไม้ จึงเกิดการขอสัมปทานป่าไม้ของภาคเอกชน และทำการตัดไม้ทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมายเป็นจำนวนมาก รวมถึงการสนับสนุนให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยเฉพาะข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ (เฉพาะพื้นที่ป่าภาคเหนือตอนบน) เห็นได้จากพื้นที่ปลูกข้าวโพดเพิ่มขึ้นจาก 149,960 ไร่ ในปี พ.ศ. 2514 และเพิ่มเป็น 379,926 ไร่ ในปี พ.ศ. 2518 และเพิ่มขึ้นอีกเป็น 854,382 ไร่ ในปี พ.ศ. 2523 โดยระหว่างปี พ.ศ. 2516-2519 มีป่าไม้สูญหายไปราว 4.5 ล้านไร่ (อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด, 2538: 51) ผลของการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมซึ่งผ่านการกำหนดแนวทางโดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้ผืนป่าถูกทำลาย จนก่อให้เกิดผลกระทบต่อความสมดุลของธรรมชาติ และการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น ภาวะโลกร้อน ปรากฏการณ์เรือนกระจก การขาดแคลนน้ำทั้งที่ใช้ในการเกษตรและในชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้เป็นความเสื่อมโทรมของคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น ลักษณะนิสัยในการบริโภคและการใช้ทรัพยากรที่มีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นและฟุ่มเฟือยมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทั้งการเกษตรและอุตสาหกรรม ที่มุ่งการผลิตในเชิงพาณิชย์มากกว่าการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน รวมถึงการพัฒนาประเทศที่เน้นในเรื่องเศรษฐกิจและสังคม สิ่งเหล่านี้นอกจากจะทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงแล้ว ยังส่งผลไปถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมอีกด้วย

จากการพัฒนาประเทศซึ่งมุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการพัฒนาด้านภาคเกษตร

ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ การพัฒนาเหล่านี้ทำให้ปริมาณทรัพยากรลดลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะพื้นที่ป่า ป่าชายเลนและทรัพยากรน้ำ ดังจะเห็นได้จากการลดลงของพื้นที่ป่าในภาคเหนือที่แต่เดิมเคยเป็นพื้นที่ที่มีป่าธรรมชาติมากที่สุดในประเทศไทยเห็นได้จาก ปี พ.ศ. 2531 ภาคเหนือมีพื้นที่ป่าไม้ถึง 50.25 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 55.9 ของพื้นที่ป่าทั่วประเทศ และพื้นที่ป่าส่วนใหญ่จะอยู่ในภาคเหนือตอนบน โดยมีพื้นที่ป่ารวม 39.4 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 61.7 ของพื้นที่ป่าในภาคเหนือ และร้อยละ 43.85 ของพื้นที่ป่าทั่วประเทศ (อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด, 2538 : 15) จากการใช้พื้นที่ป่ามากมาย การบุกเบิกป่าที่เคยทำมาแต่เดิมของประชากรไม่ว่าจะเป็นประชากรพื้นราบ หรือชาวเขาเพื่อการดำรงชีพและเพื่อการพาณิชย์ ทำให้การประกาศป่าเป็นป่าอนุรักษ์ตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 เป็นการประกาศทับที่ทำกินของราษฎร จนเกิดการเรียกร้อง เพราะประชากรเหล่านั้นคิดว่าพื้นที่นั้นเป็นของตนเอง แต่ภาครัฐต้องการให้ประชากรเหล่านั้นออกจากป่า เพื่อเป็นการอนุรักษ์พื้นที่ป่าเหล่านั้นไว้ สำหรับปัญหาเหล่านี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เคยทรงมีพระบรมราโชวาท แก่คณะกรรมการการจัดงานวันระพี ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2516 (อ้างถึงใน อภิชัย พันธเสน, 2539:33-34) ว่า

“ในป่าสงวน ซึ่งทางราชการได้ขีดเส้นไว้ว่าเป็นป่าสงวนหรือป่า
จำแนก แต่ว่าเราขีดเส้นไว้ ประชาชนก็มีอยู่ในนั้น แล้วเราจะออกกฎหมาย
ป่าสงวนไปบังคับคนที่อยู่ในป่าที่ยังไม่ได้สงวนแล้วเพิ่งไปสงวนทีหลัง

โดยขีดเส้นบนเศษกระดาษก็ชอบกลอยู่ แต่มีปัญหาเกิดขึ้นที่เมื่อขีดเส้นแล้ว
ประชาชนที่อยู่ในนั้นกลายเป็นผู้ฝ่าฝืนกฎหมายไป ถ้าดูตามกฎหมายเขาก็
ฝ่าฝืน เพราะว่ามีกระดาษเป็นกฎหมาย โดยชอบธรรม แต่ว่าถ้าตามธรรมชาติ
ใครเป็นผู้ทำผิดกฎหมาย ก็ผู้ที่ขีดเส้นนั่นเอง เพราะว่าบุคคลที่อยู่ในบ้าน
เขาอยู่ก่อน เขามีสิทธิในทางเป็นมนุษย์ หมายความว่า ทางราชการบุกรุก
บุคคล ไม่ใช่บุคคลบุกรุกกฎหมายบ้านเมือง”

ปัญหาการแก่งแย่งทรัพยากรป่า ไม่มีอยู่ตลอดเวลา ระหว่างชาวบ้านผู้เคยใช้พื้นที่นั้นกับทางภาครัฐ
และภาคธุรกิจ การที่ถูกแก่งแย่งทรัพยากรและการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการพาณิชย์นั้น ทำให้ชาวบ้าน
ที่อาศัยป่าในการดำรงชีวิตประจำวันตระหนักถึงการลดลงของป่าไม้ที่ตนเคยใช้ ปัญหาเหล่านี้แสดงให้เห็น
เห็นในหลายพื้นที่ และเพิ่มระดับความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ภาครัฐมองว่าป่าไม้เป็นแหล่งรายได้ แต่ชาวบ้าน
มองว่าป่าเป็นทุกสิ่งที่ต้องพึ่งพิง การดูแลรักษาป่าเกิดจากรากฐานที่มีมาแต่ดั้งเดิม เพื่อให้ตนเองสามารถ
ใช้ทรัพยากรที่เกิดจากป่า และการดูแลป่าด้วยตนเองของชาวบ้านนั้น ทำให้เกิดป่าชุมชนที่เป็นรูปแบบ
หนึ่งของประเพณีการอนุรักษ์ป่าของชาวบ้าน ซึ่งเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับวัฒนธรรมการผลิตเพื่อยังชีพ
ในภาคเกษตร โดยมีจารีตประเพณี และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นพื้นฐานในการจัดระบบ
ความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ (เสนห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ, 2538:
163)

ในการจัดการป่าชุมชน ประชาชนหรือชาวบ้านที่อยู่กับป่าได้ใช้หลักศีลธรรม จารีต ประเพณี โดย
ได้ใช้หลักสิทธิร่วม นั่นคือ สมาชิกในชุมชนจะให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อ
ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน และใช้หลักความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศซึ่งเป็นหลักสำคัญในการกำหนดให้
สมาชิกในชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากป่าเฉพาะในอาณาบริเวณจำกัดและไม่เป็นอันตรายต่อความยั่งยืน
ของระบบนิเวศ และเพื่อให้ได้รับการยอมรับ และใช้เป็นหลักในการต่อรองกับรัฐ ชาวบ้านได้ปรับปรุง
หลักจารีตประเพณีให้มีลักษณะเป็นทางการมากขึ้น เช่น จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนของหมู่บ้าน เพื่อ
ทำหน้าที่ดูแลป่า ร่างกฎระเบียบเกี่ยวกับการบริหารจัดการ และมีข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า
เป็นลายลักษณ์อักษร ให้เห็นว่ามีการวางแผนการจัดการและการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่า เป็นการ
แลกเปลี่ยนกับทางภาครัฐเพื่อให้ตนเองได้อยู่ในพื้นที่เดิมต่อไป

สำหรับการจัดการป่าชุมชนนั้นจะพึ่งพิงแต่เพียงภาคประชาชนเพียงอย่างเดียวอาจจะไม่ถูกต้องนัก
ดังนั้น ถ้าต้องการให้มีการจัดการป่าชุมชนที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทางภาครัฐ
หรือหน่วยงานเอกชน เพราะประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ที่ใช้ป่าโดยใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีมาแต่อดีต ดังนั้น
จึงควรจะได้รับการพัฒนาที่ใช้หลักทางวิชาการจากหน่วยงานเอกชนเพิ่มเติม หรือได้รับสิทธิในการ
จัดการป่าชุมชนจากทางภาครัฐ เพื่อจะได้ทำอะไร ได้อย่างคล่องตัวมากขึ้น

เช่นเดียวกับการจัดการป่าใน โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง ที่เป็นโครงการขยายผลมาจากศูนย์
ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็น โครงการที่จัดทำขึ้นเพื่อป้องกันรักษาป่า

ธรรมชาติที่ยังสมบูรณ์อยู่ให้เป็นแหล่งต้นน้ำ และที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า รวมถึงฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมที่ถูกทำลายให้สมบูรณ์ดั้งเดิม ซึ่งเป็นการจัดการป่าที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรที่อยู่ในพื้นที่ของโครงการ ให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ตามความเหมาะสมของท้องถิ่น ซึ่งการพัฒนานั้น ได้เน้นหลักการให้ชุมชนและป่าสามารถอยู่ร่วมกัน ได้โดยไม่มี การบุกรุกทำลายสภาพป่าไม้และสัตว์ป่า รวมถึงการให้ประชาชนอยู่กับป่าได้อย่างสมดุล

จากในอดีตที่ชุมชนใน โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง ได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในเชิงพาณิชย์เพียงอย่างเดียว เนื่องจากภาครัฐ ได้ให้สัมปทานแก่องค์กรรัฐวิสาหกิจ ทำให้ประชาชนในพื้นที่เปลี่ยนพฤติกรรมจากการใช้ทรัพยากรเพื่อความต้องการของตนเป็นการใช้ทรัพยากรในเชิงพาณิชย์ มีการตัดไม้ทำลายป่า รวมถึงการแปรรูปไม้จำหน่ายเป็นอาชีพ อีกทั้งยังนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตของตนให้เพิ่มขึ้น ในการรองรับความต้องการของบุคคลภายนอก ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติมีสภาพเสื่อมโทรมลงอย่างมาก เกิดการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้าในเมือง เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติที่น้อยลง จากผลกระทบเหล่านี้ทำให้เกิด โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2535 และวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2536 เพื่อพัฒนาพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1) ให้พิจารณาดำเนินการพัฒนาพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวง โดยให้แบ่งพื้นที่ดำเนินการเป็น 3 ระยะ โดยนำผลการศึกษาจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริมาเป็นแนวทางในการพัฒนา ดังนี้

1.1) ระยะที่ 1 พื้นที่ดำเนินการมีขอบเขตทางด้านทิศเหนือของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ขึ้นไปจนจรดขอบอ่างเก็บน้ำแม่กวง รวมเนื้อที่ประมาณ 30,000 ไร่

1.2) ระยะที่ 2 พื้นที่ดำเนินการมีขอบเขตต่อจากระยะที่ 1 ขึ้นไปทางเหนือจนจรดเขตอำเภอแม่แตง และอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ รวมเนื้อที่ประมาณ 70,000 ไร่

1.3) ระยะที่ 3 ดำเนินการในพื้นที่ส่วนที่เหลือในเขตลุ่มน้ำแม่กวง มีพื้นที่ดำเนินการอีกประมาณ 245,000 ไร่ ต่อจากขอบเขตระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ไปทางด้านตะวันออก ครอบคลุมพื้นที่อำเภอคอดยสะเจ็ดจนจรดพื้นที่อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงรายและอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง

2) แนวทางการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าว ได้พระราชทานไว้ดังนี้

2.1) พิจารณาคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสม จัดให้แก่ราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการก่อน แล้วทำกินเพื่อการเกษตร ไม่ให้มีการบุกรุกป่าเพิ่มเติม

2.2) เร่งรัดให้มีการปลูกป่าในพื้นที่ที่ถูกทำลาย ฟื้นฟูแหล่งต้นน้ำลำธาร

2.3) พิจารณาดำเนินการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ที่สมบูรณ์ และมีมาตรการป้องกันรักษาป่าที่

เหมาะสม

2.4) พิจารณาสรางฝายต้นน้ำลำธารกระจายทั่วพื้นที่โครงการเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่ป่า และจัดหาน้ำสนับสนุนโครงการตามความเหมาะสม

จากแนวพระราชดำริที่ได้สรุปมาดังกล่าวได้ก่อให้เกิดแนวทางในการดำเนินงานอันเกี่ยวกับโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง ดังนี้

- 1) ทำการสำรวจเพื่อกำหนดขอบเขตโครงการ จำแนกพื้นที่ป่าที่เหมาะสม พื้นที่ที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทำกินของราษฎรเพื่อประโยชน์ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจน
- 2) พื้นที่ที่เป็นป่าไม้ที่สมบูรณ์เป็นเขตต้นน้ำลำธารจะไม่มี การดำเนินกิจกรรมใดๆ เว้นแต่ การเสริมสร้าง การป้องกัน และการอนุรักษ์พื้นที่ดังกล่าว
- 3) พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมจะต้องพิจารณาปรับปรุง พื้นฟู รวมทั้งการพัฒนาด้านกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำไปสู่การใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมกับการจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินทำให้เกิดป่าไม้ชุมชนป่าไม้ใช้สอย รวมทั้งป่าไม้เศรษฐกิจ เพื่อให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากป่าไม้ในรูปแบบต่างๆ
- 4) พื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยหรือทำกินของราษฎรที่เหมาะสมอยู่แล้ว จะมีการพัฒนาให้ชุมชนและป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่มี การบุกรุกทำลายสภาพป่าไม้และสัตว์ป่าอีกต่อไป
- 5) การพัฒนาจะดำเนินการพัฒนาในชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสมเท่านั้น
- 6) จัดการพัฒนาบุคลากรในพื้นที่ทั้งภาครัฐและเอกชนให้สามารถอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างสมดุล

จากแนวทางการดำเนินงานดังกล่าวทำให้เกิดแผนงานหลายแผนงานด้วยกัน ที่เป็นแผน งานหลัก ได้แก่ แผนงานพัฒนาแหล่งน้ำ แผนงานอนุรักษ์และพัฒนาป่า แผนงานพัฒนาที่ดิน แผนงานพัฒนาอาชีพ แผนงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ แผนงานพัฒนาสภาพแวดล้อม แผนงานพัฒนาบุคลากร และแผนงานติดตามประเมินผลโครงการ ซึ่งแผนงานเหล่านี้ภาครัฐไม่สามารถทำด้วยตนเองได้ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากประชากรที่อยู่ในพื้นที่นั้น ๆ ด้วย

แผนงานเหล่านี้ได้ส่งผลต่อประชากรที่อยู่ในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านอาชีพ ด้านการดำรงชีวิต หรือการใช้ทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงไป โดยการจัดทำป่าชุมชนนั้นทำให้ประชาชนในชุมชนนั้นสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อยังชีพ และหารายได้จากป่า นั้น แต่การเข้าไปเก็บหรือหาของป่าเหล่านั้นต่างขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ที่ทางชุมชนตั้งขึ้น เพื่อมิให้นำของป่าเหล่านั้นออกไปใช้จนมากเกินไป อาจกล่าวได้ว่าการใช้ประโยชน์จากป่านั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบนิเวศวิทยา เพื่อให้ความหลากหลายทางชีวภาพไม่หายไป การใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อยังชีพ อาจได้แก่ เก็บพืช เก็บหน่อไม้ เก็บเห็ด หรือสมุนไพร เป็นต้น อีกทั้งในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง ยังมีการรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งองค์กรประชาชน โดยอยู่ในรูปแบบของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่กวง ซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนในพื้นที่โครงการ โดยมีเป้าหมายเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรที่อยู่รอบบริเวณหมู่บ้านของประชาชนในพื้นที่ และยังร่วมกันปรึกษาหารือในปัญหาที่เกิดในชุมชนที่อาจส่งผลกระทบต่อชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งรวมถึงการร่างกฎเกณฑ์เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างชุมชนอีกด้วย

การวิจัยครั้งนี้จะศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน และศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชากรที่อยู่ในเขตพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอคอยสะเกิด มีทั้งหมด 4 ตำบล คือ ตำบลหลวงเหนือ ตำบลเชิงคอย ตำบลแม่โป่ง และตำบลป่าเมียง โดยผู้วิจัยหวังว่าข้อค้นพบจากการวิจัยในครั้งนี้จะเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับผู้สนใจงานเกี่ยวกับประชากรและการพัฒนา ที่จะพัฒนาการจัดการและรังสรรค์การมีส่วนร่วมภาคประชาชนให้มากขึ้น ทั้งนี้นอกจากจะสนองตอบต่อสิ่งที่ประชากรในพื้นที่ต้องการ ยังสามารถมีผล ไปถึงการพัฒนา การหาแนวทางวางแผนหรือแก้ไขปัญหาด้านการบริหารและการจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะพื้นที่ป่าขุนแม่กวงให้ดียิ่งขึ้น และเพื่อเป็นแบบอย่างสำหรับการพัฒนาป่าชุมชนแห่งอื่นๆ และการพัฒนาด้านอื่นๆ อีกต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชากรที่อาศัยอยู่ใน โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่

1.2.2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม และปัจจัยทางจิตวิทยาที่มีต่อระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชากรที่อาศัยอยู่ใน โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่

1.3 แนวคิดเชิงทฤษฎี

ในงานวิจัยนี้ได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีทั้งแนวคิดและทฤษฎี รวมถึงงานวิจัยต่างๆ ในเรื่องของการจัดการป่าชุมชน การมีส่วนร่วม และพฤติกรรม เพื่อนำมาประกอบกรอบแนวคิด โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.3.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

ป่าชุมชนเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชน ในลักษณะของการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ในการรักษาโรค และคนในชุมชนได้อาศัยป่าเพื่อก่อสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้น เมื่อป่าถูกถากถางจนโล่งเตียน ย่อมทำให้สิ่งที่คนในชุมชนต้องการย่อยหรือลงไปด้วย ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ในความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับชุมชนนั้น ชุมชนต่างๆ ได้พัฒนาการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น บางชุมชนอาจตั้งคณะกรรมการหรือกลุ่มอนุรักษ์ขึ้น เพื่อดูแลการใช้ประโยชน์จากป่า บางชุมชนอาจมีระบบความเชื่อเป็นแกนนำในการจัดการ

ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ทั้งนี้เพราะทุกชุมชนจะมีโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมแตกต่างกัน ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าของคนในชุมชน เช่น ความเชื่อต่างๆ ประเพณีที่มีในชุมชน เป็นต้น (บัวเรศ ประไซ์ โขและคณะ, 2538: 97)

สำหรับความหมายของป่าชุมชนนั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย ดังนี้

กรมป่าไม้ (2541) กล่าวว่า ป่าชุมชน คือรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื้ออย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

ป่าชุมชน ในความหมายของ ฉลาดชาย รมิดานนท์ ผู้อำนวยการโครงการวิจัยป่าชุมชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2530 อ้างถึงใน อภิชัย พันธเสน, 2539: 70) กล่าวว่าไว้ว่า ป่าชุมชน เป็นป่าที่ชาวบ้านในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกันในการสร้างสรรค์ การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า และที่ดิน โดยการจัดตั้งองค์กรที่เป็นทางการหรือตามประเพณี ซึ่งมีอำนาจในการวางระเบียบกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์และจำแนกเขตแดนอย่างชัดเจน เป็นที่ยอมรับของชุมชนใกล้เคียงเพื่อตอบสนองการดำรงชีพอย่างเป็นธรรม และเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ส่วนคณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน (2533) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ป่าชุมชน เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งทางวนศาสตร์ชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้ให้เป็นของชุมชน มีการจัดการ โดยชุมชน และเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตามกฎหมายที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสำคัญ

จากคำนิยามของคำว่า ป่าชุมชน ที่มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกัน จะเห็นสาระสำคัญของป่าชุมชนอยู่ 3 ประการ คือ

- 1) ต้องมีพื้นที่ เพื่อเป็นพื้นที่ที่ชุมชนเข้าไปจัดการ เพื่อประโยชน์ของชุมชน
- 2) ต้องมีกระบวนการของชุมชนในการเข้าไปจัดการ หรืออาจกล่าวได้ว่าประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเพื่อประโยชน์ของชุมชน
- 3) ต้องมีการใช้ประโยชน์จากป่าตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า ป่าชุมชนหมายถึง ป่าที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแล รักษา อนุรักษ์ พื้นฟู รวมถึงการใช้สอย โดยมีการจัดการที่เหมาะสมตามสภาพของป่าเหล่านั้น ซึ่งการจัดการเหล่านั้นถูกร่างไว้ในรูปแบบของกฎระเบียบและหลักเกณฑ์การใช้ การอนุรักษ์ไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้เกิดความยั่งยืน และหลักเกณฑ์เหล่านั้นยังตั้งอยู่บนวัฒนธรรม จารีตและประเพณีที่สืบทอดกันมาในแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย

กรมป่าไม้ (2540 อ้างถึงใน อภิชาติ นุคเจริญ, 2544: 23) ได้อธิบายประเภทของป่าชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินการของกรมป่าไม้ให้ชัดเจน ดังนั้นจึงมีปัจจัยที่เป็นตัว กำหนดการจำแนกประเภทที่สำคัญ ได้แก่ ลักษณะสภาพป่า ความเป็นมา วัตถุประสงค์ของชุมชน ซึ่ง สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภทดังนี้

1) ป่าชุมชนดั้งเดิม ลักษณะโดยทั่วไปจะมีสภาพเป็นพื้นที่ป่าที่เกิดโดยธรรมชาติ มีไม้ขนาดใหญ่ มีพันธุ์พืชอย่างหลากหลายมีอายุยาวนาน เป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนกำหนดไว้ไม่ให้มีผู้บุกรุกเข้าไปตัดไม้ ทำลายป่า บุกรุกถือครอง หรือเปลี่ยนแปลงสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อให้ป่าได้มีความอุดมสมบูรณ์ และตอบสนองประโยชน์ของชุมชนในด้านอื่น ๆ ตามสภาพเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชุมชนนั้น ๆ รูปแบบของป่าชุมชนประเภทนี้ยังแตกออกเป็นหลายรูปแบบ ตามสภาพ ท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งรูปแบบสำคัญ คือ

1.1) ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ดินและป่าไม้ ได้แก่ ป่าคั้นน้ำลำธาร ป่าขุนเขา ป่าน้ำซับ ป่าน้ำจืด ป่าน้ำพุ ป่ารกน้ำ ป่าหวนา ป่าพรุ เป็นต้น

1.2) ป่าชุมชนซึ่งใช้ประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่น ได้แก่ ป่าคอนปู่ ตา ป่าช้า ป่าพิธีกรรม ป่าในวัด ป่าอภัยทาน เป็นต้น

1.3) ป่าชุมชนเพื่อการประโยชน์อื่น ๆ นอกจากอนุรักษ์ ดิน น้ำ และประโยชน์ทาง พิธีกรรม ได้แก่ ป่าบุง ป่าทาม ป่าชายเลน ป่าหัวไร่ปลายนา ป่าใช้สอยหมู่บ้าน และป่ารอบหมู่บ้านเพื่อ ป้องกันภัยจากไฟป่า และลมพายุ เป็นต้น

2) ป่าชุมชนพัฒนา เป็นป่าที่ส่วนใหญ่เป็นป่าสาธารณะ ไร่ร้างว่างเปล่า หรือเป็นพื้นที่ป่าไม้ ที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรมและชุมชนเห็นว่าสมควรจัดสร้างให้มีป่าไม้บนพื้นที่นั้น โดยวิธีการปลูกป่าไม้ ขึ้นมาใหม่ หรือเข้าไปปลูกเสริม พันธุ์ หรือป้องกันบำรุงรักษาไม่ให้สัตว์เลื้อย หรือ ไฟลามเข้าป่าทำให้เกิด อันตรายต่อพื้นที่นั้น จนทำให้พื้นที่นั้นกลายเป็นพื้นที่ป่าต่อไป เพื่อวัตถุประสงค์ของชุมชนที่จะใช้ ประโยชน์ร่วมกันในลักษณะต่าง ๆ เช่น เพื่อเป็นรายได้ของชุมชนจากการจัดการป่าไม้ เพื่อการมีไม้ใช้ สอย เพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ ความสมดุลของธรรมชาติ เพื่อเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพรและความ หลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนเพื่อการเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และเพื่อความสวยงามของสถานที่ สำคัญต่าง ๆ เป็นต้น ป่าชุมชนประเภทนี้บางแห่งจะมีพรรณ ไม้ไม่กี่ชนิด เว้นแต่วัตถุประสงค์ของชุมชน จะเน้นไปเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ จึงจะทำให้ป่ามีความหลากหลายของพรรณ ไม้ป่า ป่าชุมชนพัฒนานี้ ยังแบ่งออกได้เป็นหลายรูปแบบ เช่นเดียวกับป่าชุมชนดั้งเดิม โดยมีรูปแบบต่าง ๆ เช่น ป่าชุมชนซึ่งปลูก ขึ้นในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ป่าชุมชนซึ่งปลูกขึ้นในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน ป่าชุมชนในโรงเรียน ป่าใน วัด ป่าชุมชนซึ่งปลูกบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ เป็นต้น

จากประเภทของป่าชุมชนทั้งสองประเภทดังกล่าว อาจมองได้ว่าสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงป่า ชุมชนได้ดีที่สุด คือ การที่ชุมชนมีป่าอยู่รอบหมู่บ้านของตน โดยป่าเหล่านั้นมีสรรพประโยชน์ที่แตกต่าง กัน แต่ความแตกต่างกันเหล่านั้นมักมีลักษณะร่วมกัน 8 ประการ (ยศ สันตสมบัติ, 2542: 160-166) คือ

1) มีความเป็นชุมชนสูง คือมีรูปแบบและความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชน เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีความอาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเชื่อและพิธีกรรมที่ปฏิบัติร่วมกัน

2) มีทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ หรือมีศักยภาพเพียงพอที่จะพลิกฟื้นให้กลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้ เนื่องจากทรัพยากรดิน น้ำและป่า เป็นองค์ประกอบสำคัญในการเอื้ออำนวยต่อการผลิตในภาคเกษตรของชุมชน

3) มีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ในภาคเกษตรของคนในชุมชน รวมถึงการใช้ผลผลิตจากป่าในชีวิตประจำวัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร อนุรักษ์โรค การเก็บของป่ามาขายหรือบริโภค เป็นต้น

4) มีจิตสำนึกในการรักษาป่า ที่เกิดจากประเพณี ความเชื่อ และอุดมการณ์ร่วมกันของประชาชนในชุมชน

5) มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งและมีภูมิปัญญาที่สามารถปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป และรักษากฎระเบียบของชุมชน รวมถึงค่านิยมถึงผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก

6) มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน อาจเป็นองค์กรตามประเพณี หรือองค์กรที่ชุมชนจัดตั้งขึ้น เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน หรือเครือข่ายต่างๆ เป็นต้น

7) มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน โดยถือว่าทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดเป็นทรัพย์สินร่วมของชุมชน และชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์

8) มีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ซึ่งมีหลักการจัดการพื้นฐาน 4 ประการ คือ การยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร การคำนึงผลประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชนอย่างเป็นธรรม ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

จากลักษณะทั้ง 8 ประการเป็นปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ของป่าชุมชน แต่ถึงแม้บางชุมชนจะมีลักษณะไม่ครบทั้ง 8 ข้อ แต่ยังคงจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่สำคัญ เช่น ความเป็นชุมชน การมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และมีการจัดการป่าชุมชนซึ่งประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วม เป็นต้น

สำหรับการจัดการป่าชุมชนนั้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นบุคคลภายนอกได้มองเห็นศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และสะท้อนให้เห็นถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องระหว่างคนกับป่าไม้นั้นในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าไม้ชุมชนภายใต้ระบบการจัดการดังกล่าวก่อให้เกิดรูปแบบและลักษณะการจัดการป่าชุมชนในชนบทที่หลากหลายและมีความแตกต่างกัน วิบุตย์ จารัสพันธ์ และคณะ (2535: 37-40) ได้แบ่งลักษณะการจัดการป่าชุมชนออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1) การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยความเชื่อ ลักษณะการจัดการมีพื้นฐานมาจากความเชื่อในเรื่องที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรือหลักปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งจะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ช่วยทำให้มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติได้อย่างพอเหมาะพอดีและยั่งยืนในระยะยาว แต่ปัจจุบันสังคมมีแนวโน้มในเรื่องความเชื่อและอำนาจเหนือธรรมชาติน้อยลง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ มาเสริมพลังความเชื่อ ตัวอย่างป่าชุมชนที่มีลักษณะการจัดการโดยอาศัยความเชื่อ ได้แก่ ป่าปู่ตา ป่าของวัด เป็นต้น กรณีป่าของวัดจะเห็นได้ว่าความเชื่อทางพระพุทธศาสนาช่วยให้มีการดำเนินการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้เป็นอย่างดี จุดประสงค์เพื่อให้วัดเป็นสถานที่อันสงบร่มเย็น เหมาะแก่การเจริญสติภาวนาของพระสงฆ์สายวัดป่า ซึ่งต้องอาศัยความเงียบสงบเพื่อช่วยในการทำสมาธิและแสวงหาความเงียบสงบทางจิตใจ นอกจากนี้มีการอนุรักษ์ป่าธรรมชาติดั้งเดิมไว้แล้ว อาจมีการปลูกป่าในพื้นที่ว่างของวัดเพิ่มเติม โดยพระสงฆ์จะเป็นแกนนำของชาวบ้านในการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ พระสงฆ์ใช้ความยึดมั่นและศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพื่อชี้ให้เห็นประโยชน์ของต้นไม้เป็นหลักการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม

2) การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมชุมชน เป็นกลไกสำคัญในการวางแผนการดำเนินงานและดูแลรักษาป่าชุมชน เป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนมีทั้งเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา โดยการจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์เกิดจากชาวบ้านรวมกันวางกฎระเบียบร่วมกัน เพื่อรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดั้งเดิมของชุมชน กลุ่มชาวบ้านที่ทำหน้าที่การจัดการป่าชุมชนอาจเป็นการดำเนินงานกันหลายหมู่บ้าน จุดประสงค์ของการจัดการป่าชุมชนก็เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากป่าในระยะยาวและให้เกิดประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

การจัดการป่าชุมชนนอกจากจะอาศัยทั้งความเชื่อและอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมชุมชนแล้ว ยังต้องอาศัยศักยภาพในการจัดการป่าชุมชน (ยศ สันตสมบัติ, 2542: 168-170) โดยศักยภาพนั้นแสดงออกมาใน 2 ศักยภาพ คือ บทบาทและการปรับตัวขององค์กรและผู้นำชุมชน และศักยภาพของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ทั้งนี้ชาวบ้านได้แสดงศักยภาพในการปรับตัวเพื่อแก้ปัญหา โดยคิดแนวทางใหม่ในการลดความขัดแย้ง และผสมผสานวิธีการต่างๆ ทั้งการนำจารีตประเพณีมาใช้ รวมถึงการประสานความร่วมมือกับภาครัฐและเอกชน ดังนั้น แนวทางในการแก้ปัญหาคความขัดแย้งของชาวบ้านพอจะสรุปได้เป็น 6 แนวทาง (ยศ สันตสมบัติ, 2542: 170-171) คือ

- 1) การปรับใช้ประเพณีและการเจรจาตกลงที่ไม่เป็นทางการ แนวทางนี้ใช้ได้เฉพาะปัญหาความขัดแย้งภายในหรือระหว่างชุมชนใกล้เคียงเท่านั้น
- 2) การรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านและต่อต้าน มักจะใช้กับกรณีความขัดแย้งกับนายทุนภายนอก
- 3) การสร้างเครือข่ายองค์กรชาวบ้านในระดับตำบล กลุ่มน้ำ จังหวัดและระดับภูมิภาค เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กร
- 4) การประสานงานกับรัฐเพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการกับปัญหา

5) การต่อรองกับรัฐเพื่อให้รับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร เป็นความพยายามของชาวบ้านที่จะให้รัฐยอมรับความสามารถและศักยภาพในการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากร และเป็นความพยายามในการปรับปรุงเทคนิควิธีในการจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

6) การประสานงานกับหน่วยงานภายนอกอื่นๆ เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองกับรัฐและผู้มีอิทธิพลในกรณีเกิดความขัดแย้งขึ้น

สรุปแนวคิดด้านการจัดการป่าชุมชนจากลักษณะการจัดการป่าชุมชนนั้น ทำให้เห็นว่าการจัดการป่าชุมชนจะเน้นบทบาทของประชาชนในท้องถิ่นนั้นเป็นสำคัญซึ่งได้ก่อให้เกิดรูปแบบของการจัดการป่าชุมชน 2 ประการ คือ ประการแรกการจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยความเชื่อ เป็นสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรือหลักปฏิบัติทางศาสนา และประการที่สองการจัดการป่าโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคม เป็นการรวมกลุ่มเพื่อรักษาผลประโยชน์ของป่าชุมชนดั้งเดิม การจัดการป่าในสองลักษณะนั้นจะมีประสิทธิภาพได้ ในชุมชนต้องมีศักยภาพ ซึ่งศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนนั้น แสดงออกได้ 2 ลักษณะด้วยกัน คือ ลักษณะแรก บทบาทและการปรับตัวขององค์กรและผู้นำชุมชน นั่นคือการปรับตัวของผู้นำชุมชนและองค์กรในชุมชนให้รู้เท่าทันสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้การจัดการป่าชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง อีกลักษณะหนึ่งคือศักยภาพของชาวบ้านในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งมีแนวทางแก้ปัญหาที่ชาวบ้านได้แสดงออกมามีหลายแนวทาง ไม่ว่าจะเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งโดยจารีตประเพณี และการสร้างขึ้นมาใหม่ ทั้งการช่วยตนเองและประสานงานกับองค์กรภายนอก ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้การจัดการป่าชุมชนของตนเป็นที่ยอมรับและสามารถจัดการทรัพยากรของตนได้อย่างเต็มที่

สำหรับแนวทางการจัดการจัดการป่าชุมชนนั้น ชินรัตน์ สมสืบ (2539: 95) กล่าวว่าประชาชนจะรับประโยชน์จากกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชนควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นทุกๆ ขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดความต้องการ การกำหนดวัตถุประสงค์ การตัดสินใจเลือกโครงการ การดำเนินโครงการ การติดตามผล และการประเมินผลโครงการ เพื่อให้การจัดการนั้นเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ดีที่สุด ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมาเป็นกรอบแนวคิดของการศึกษา โดยมีสาระสำคัญดังนี้

1.3.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

แนวคิดในเรื่องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมนั้นเป็นหลักการพื้นฐานในการจัดการป่าชุมชนที่ก่อให้เกิดความสำเร็จ ดังนั้นในงานวิจัยนี้จึงทำการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม เพื่ออธิบายลักษณะของประชาชนและองค์กรในท้องถิ่นที่เข้าร่วมในการบริหารและจัดการป่าชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนนั้นเริ่มแรกได้มาจากการรวมกลุ่มกันของสมาชิกในชุมชนเพื่อเรียกร้องสิทธิในการดูแลและจัดการทรัพยากรที่อยู่ในชุมชน และเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้แสดงศักยภาพของคนเพื่อให้ภาครัฐได้มองเห็นว่าตนเองสามารถจัดการทรัพยากรในพื้นที่นั้นได้จริงและสามารถเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการจัดการทรัพยากรของส่วนรวม ดังนั้นการ

มีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริง และเป็นสิ่งที่ทำให้องค์กรภาคประชาชนมีความเข้มแข็งมากขึ้นด้วย

สำหรับความหมายของการมีส่วนร่วมนั้น มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527: 6) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาล ส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัครต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547: 4) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมคือการที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้ เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือเข้าร่วมในการตัดสินใจ หรืออาจเข้าร่วมเพียงเล็กน้อยแต่ได้เข้าร่วมมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค ไม่ใช่เพียงผิวเผินแต่เข้าร่วมอย่างแท้จริงและต้องเข้าร่วมด้วยตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของกระบวนการ

Lisk (1985 อ้างถึงในสถาบันวิจัยสังคมร่วมกับสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545:14) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า เป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของประชาชนในการดำเนินการตัดสินใจในทุกระดับและทุกรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง โดยเฉพาะในกระบวนการวางแผนที่มีการกำหนดรูปแบบ แนวคิดการมีส่วนร่วมสัมพันธ์กับการเข้าร่วมของมวลชนอย่างกว้างขวางในการเลือกการบริหารและการประเมินผลของแผนงานและโครงการต่างๆ ที่จะนำมาซึ่งการยกระดับความเป็นอยู่ให้สูงขึ้น

สถาบันวิจัยสังคมร่วมกับสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2545) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือก และการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจและการรับรู้ เรียนรู้ การปรับเปลี่ยน โครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

Cohen and Uphoff (1977: 6) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทนั้น ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมของประชากรในกระบวนการตัดสินใจถึงสิ่งที่ต้องทำและต้องทำอย่างไร การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานและการตัดสินใจเข้าไปช่วยเหลือทางด้านทรัพยากร หรือร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ การแบ่งปันผลประโยชน์ในกิจกรรมต่างๆ และ/หรือ การประเมินผลในกิจกรรมนั้น

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการให้โอกาสประชาชนร่วมดำเนินงาน ตั้งแต่กระบวนการเบื้องต้นจนกระทั่งสิ้นสุด โดยอาจจะร่วมในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือระดับหนึ่ง ทั้งการเข้าร่วมมีส่วนเกี่ยวข้องในด้านความคิด ด้านการปฏิบัติและการได้รับประโยชน์ ควบคุมการใช้ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และเพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ หรือเพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

สำหรับการมีส่วนร่วมนั้นผู้วิจัยได้ใช้กรอบพื้นฐานของ Cohen and Uphoff (1977: 8) เพื่ออธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่ง Cohen and Uphoff ได้เสนอแนวคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมว่ามี 3 มิติ (dimensions) โดยมีมิติของการมีส่วนร่วมประกอบด้วยประเด็นคำถามดังต่อไปนี้

1) มีส่วนร่วมอะไรบ้าง (what) โดยแบ่งเป็นขั้นตอน 4 ขั้นตอน ดังนี้

1.1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) นับตั้งแต่การตัดสินใจเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะต้องใช้

1.2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (implementation) เป็นการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

1.3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (benefits) เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานความเท่าเทียมกันของบุคคล และสังคม

1.4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) เป็นการตรวจสอบ ควบคุมการดำเนินงานทั้งหมด และสามารถที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที

2) มีส่วนร่วมกับใครบ้าง (whose) ในที่นี้มีผู้ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมอยู่ 4 ประเภทคือ

2.1) คนในท้องถิ่น (local residents) ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้จะมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน เช่น รายได้ ระดับการศึกษา การถือครองที่ดิน หรือ สถานภาพในสังคม เป็นต้น ดังนั้น การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นจึงมีขีดจำกัดและมีไม่ค่อยบอ่ยนัก

2.2) ผู้นำชุมชน (local leader) บุคคลกลุ่มนี้จะมีความสำคัญในขั้นตอนการตัดสินใจ และการดำเนินงาน บางทีอาจรวมถึงขั้นตอนการรับผลประโยชน์ และขั้นตอนการประเมินผล ซึ่งในที่นี้อาจเป็นผู้นำที่ได้จากการแต่งตั้ง หรือถูกแต่งตั้งโดยองค์กรอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ หรืออาจเป็นผู้นำตามประเพณี ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะเป็นผู้ที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน กับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ หรือบุคคลภายนอก ดังนั้นการมีส่วนร่วมของบุคคลกลุ่มนี้จึงจำเป็นต่อการพัฒนาชุมชน

2.3) เจ้าหน้าที่ของรัฐบาล (government personnel) บุคคลกลุ่มนี้ถูกแต่งตั้งโดยภาครัฐ ซึ่งได้รับมอบหมายงานจากรัฐบาลโดยตรง ดังนั้นกลุ่มคนเหล่านี้จึงไม่สามารถทำตามความต้องการของชุมชนได้ แต่กระนั้นบุคคลกลุ่มนี้ยังมีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมอย่างมาก เนื่องจากมีความรู้ในกระบวนการการมีส่วนร่วมมากกว่ากลุ่มอื่น

2.4) เจ้าหน้าที่ต่างชาติ (foreign personnel) หมายถึงกลุ่มทุนจากต่างประเทศ หรืออาจเป็นกลุ่มผู้ให้การสนับสนุนเงินทุนแก่ชุมชน เป็นต้น

สำหรับในมิตินี้ Cohen and Uphoff (1977: 69-78) กล่าวว่าไว้ว่าลักษณะสำคัญของบุคคลที่ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างบุคคลที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม (participant characteristics) มี 8 ประการ ได้แก่

1) อายุและเพศ (age and sex) อายุของผู้มีส่วนร่วมที่แตกต่างกันทำให้เกิดความแตกต่างในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่มีในโครงการ เช่นเดียวกับ เพศที่ควรนำการมีส่วนร่วมของเพศหญิงเข้าไปศึกษาด้วย เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา

2) สถานภาพในครัวเรือน (family status) ความแตกต่างในลักษณะนี้ คือ การที่สังคมชนบทนั้นจะให้สิทธิแก่หัวหน้าครัวเรือนในการเป็นตัวแทนของครัวเรือนในการตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของการมีส่วนร่วม

3) ระดับการศึกษา (education) ความแตกต่างกันในระดับการศึกษาทำให้การเข้าถึงข้อมูล หรือความเข้าใจในการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนแตกต่างกัน เช่น ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงจะเข้าใจถึงเหตุผลของการมีส่วนร่วมมากกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า ทำให้ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงจะเข้าไปมีส่วนร่วมมากกว่า

4) การเป็นสมาชิกกลุ่มในสังคม (social divisions) เป็นการยากสำหรับการวิเคราะห์ในเรื่องของสังคม หากสังคมนั้นไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องของภาษา ศาสนา เชื้อชาติ หรือวรรณะ แต่ความแตกต่างในเรื่องนี้นั้นอาจมีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญ ในเรื่องของการศึกษา และ/หรือระดับของรายได้ อาชีพและ/หรือสถานะในสังคม เป็นต้น

5) อาชีพ (occupation) สิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างในอาชีพอาจเป็นอาชีพในภาคการเกษตร และ อาชีพนอกภาคการเกษตร ซึ่งความแตกต่างในอาชีพนี้สามารถวิเคราะห์ได้ง่ายเพราะความแตกต่างระหว่าง อาชีพในภาคและอาชีพนอกภาคการเกษตร ต่างก็มีความแตกต่างในตัวเอง เช่น ผู้ที่อยู่ในอาชีพในภาคการเกษตรจะมีทั้ง ผู้ที่มีที่ดินเป็นของตัวเอง หรือผู้เช่าที่ดินคนอื่น จำนวนของที่ดินที่ตนเองครอบครอง เป็นต้น

6) รายได้และทรัพย์สิน (income level and sources) ความแตกต่างของระดับของรายได้ เป็นสิ่งที่สามารถวิเคราะห์การมีส่วนร่วมได้ชัดเจน ถ้าหากว่าประชากรเหล่านั้นให้ความร่วมมือในการเปิดเผยรายได้ของตน แต่หากพวกเขาไม่ต้องการเปิดเผยก็สามารถใช้ตัวแทน (proxy) มาวิเคราะห์ได้ เช่น ระดับการศึกษา อาชีพ หรือลักษณะการถือครองที่ดิน เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถบอกความแตกต่างของประชากรได้

7) ระยะเวลาที่อาศัยในท้องถิ่น และระยะทางจากที่พักถึงพื้นที่โครงการ (length of residence and distance of resident from project) ความแตกต่างของระยะเวลาและระยะทางจะส่งผลกระทบต่ออย่างมากต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ หากผู้มีส่วนร่วมอยู่ในพื้นที่ที่ห่างไกลอาจทำให้ยากต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่มีในโครงการ เป็นต้น

8) ลักษณะการถือครองที่ดิน (land tenure) สิ่งที่ควรนำมาพิจารณาในการมีส่วนร่วมของคุณลักษณะนี้คือ การเป็นเจ้าของที่ดิน ที่จะทำให้เกิดความแตกต่างในขั้นตอนการตัดสินใจ การดำเนินงานและการรับผลประโยชน์

3) มีส่วนร่วมอย่างไร (how) เป็นเงื่อนไขการจัดการที่เหมาะสมต่อการดำเนินการมีส่วนร่วม โดยพิจารณาจาก

- 3.1) การมีส่วนร่วมที่เริ่มต้นจากบนลงล่าง
- 3.2) การมีส่วนร่วมที่เกิดจากการบังคับหรือเกิดจากแรงจูงใจ
- 3.3) โครงสร้างชุมชน
- 3.4) ช่องทางการมีส่วนร่วมที่เกิดจาก ความต้องการส่วนบุคคลหรือผ่านกลุ่ม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม (ผ่านตัวแทน)
- 3.5) ระยะเวลา หรือความต่อเนื่องของ โครงการ
- 3.6) ขอบเขตของ โครงการ
- 3.7) การมอบอำนาจที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในส่วนของบริษัทของการมีส่วนร่วมนั้น Cohen and Uphoff (1971: 18-19) ได้กล่าวไว้ว่า ในการพิจารณาการมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1) ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ (physical and biological factors) เช่น ฤดูกาลของผลผลิต ที่เกี่ยวเกี่ยวระหว่างหน้าฝน อุณหภูมิหรือชีวิติน พื้นที่โครงการที่อยู่ห่างไกล เพราะภูมิประเทศ การกระจายตัว หรือการรวมกลุ่มกันของประชากรจะส่งผลต่อการวิเคราะห์ เช่นการเดินทาง ไปร่วมประชุม เป็นต้น

2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (economic factors) การมีหรือขาดแคลนที่ดิน แรงงาน และทุน ภายในโครงการ การขนส่ง การสื่อสาร สิ่งเหล่านี้จะกระทบต่อปริมาณของประชากรในการเข้าร่วม ขั้นตอนการดำเนินงาน และบางที่อาจรวมถึงกระบวนการตัดสินใจด้วย

3) ปัจจัยทางการเมือง (political factors) การกระทำการตัดสินใจในบางพื้นที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้ เพราะขาดการสนับสนุนจากเสียงหมู่มาก หากพื้นที่นั้นมีการปกครองระบบประชาธิปไตย

4) ปัจจัยทางสังคม (social factors) เช่น การนำกฎเกณฑ์ทางสังคมเข้าไปใช้ในโครงการการมีส่วนร่วมที่ได้รับอิทธิพลจากการแบ่งชั้นทางสังคม ความเข้มแข็งของชุมชน การดำรงอยู่ของสังคม รวมถึงความขัดแย้งจากการแข่งขันในชุมชน

5) ปัจจัยทางวัฒนธรรม (cultural factors) เช่น การคล้อยตามผู้มีอำนาจ หรือการให้ผู้หญิงมาเป็นผู้นำในการทำกิจกรรมในการมีส่วนร่วม เป็นต้น

6) ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ (historical factors) เช่น ประสบการณ์ในการทำสหกรณ์ ซึ่งชุมชนที่ไม่เคยเกิดสหกรณ์มาก่อนอาจไม่สามารถรับมือกับการชักยอก หรือการฉ้อฉลที่เกิดขึ้นในการจัดทำสหกรณ์ การคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นอาจทำได้โดยยาก เป็นต้น

เนื่องจาก Cohen and Uphoff (1977: 72) ได้กล่าวไว้ว่า เป็นการยากในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วม หากสิ่งที่ต้องการวิเคราะห์นั้นไม่มีความแตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ในพื้นที่ที่ต้องการศึกษามีหลายปัจจัยไม่แตกต่างกัน ทั้งปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยทางวัฒนธรรม และปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยจึงไม่ทำการศึกษาในปัจจัยเหล่านั้น แต่ผู้วิจัยได้นำความแตกต่างระหว่าง

บุคคลที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนมาศึกษา เนื่องจากมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงพิจารณาจัดกลุ่มให้อยู่ภายใต้ปัจจัยหลัก 2 ปัจจัยคือ ปัจจัยส่วนบุคคลให้ประกอบด้วย อายุ เพศ สถานภาพในครัวเรือน ระดับการศึกษา และระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น และปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ให้ประกอบด้วย อาชีพ รายได้ ลักษณะการถือครองที่ดิน และจำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้เพิ่มปัจจัยทางจิตวิทยาตามแนวคิดการศึกษาพฤติกรรมเข้าร่วมศึกษาอีกด้วย ซึ่งจะได้ทบทวนไว้ในหัวข้อต่อไป เนื่องจากการจัดการประชุมชนนั้นต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจของประชาชนในพื้นที่และเจตคติที่ดีของประชาชน หากประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน และเข้าใจถึงเหตุผลที่ต้องมีการจัดการป่าชุมชน รวมถึงมีเจตคติที่ดีต่อการจัดการป่าชุมชน อาจส่งผลให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอย่างเต็มที่ขึ้นด้วย (สุริยา ชื่นขุน, 2534: 41-42)

1.3.3 แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมนี้หมายถึงพฤติกรรมอันเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยผู้วิจัยได้นำแนวคิดนี้เข้ามาอธิบายพฤติกรรมของประชาชนใน โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง เนื่องจากว่าพฤติกรรมของบุคคลส่วนใหญ่เกิดจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ รวมถึงเจตคติของบุคคลนั้นๆ ด้วย ซึ่งนักจิตวิทยาเชื่อว่า พฤติกรรมเป็นผลที่เกิดจากการทำปฏิกริยาของมนุษย์ หรืออินทรีย์กับสิ่งแวดล้อม และได้กล่าวถึงองค์ประกอบของพฤติกรรมตามทฤษฎีของ Benjamin S. Bloom (1964) ว่า พฤติกรรมมีส่วนประกอบอยู่ 3 ส่วน คือ

1. พฤติกรรมด้านพุทธิปัญญา/ความรู้ (cognitive domain) เป็นพฤติกรรมด้านการรับรู้ การจำข้อเท็จจริงต่าง ๆ รวมทั้งการพัฒนาความสามารถ และทักษะทางสติปัญญา การใช้วิจารณญาณเพื่อประกอบการตัดสินใจ
2. พฤติกรรมด้านเจตคติ ค่านิยม ความรู้สึกชอบ (affective domain) หมายถึง ความสนใจ ความคิดเห็น ความรู้สึก ท่าที ความชอบไม่ชอบ การให้คุณค่า การรับ การเปลี่ยนหรือปรับปรุงค่านิยมที่ยึดถืออยู่ เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคล
3. พฤติกรรมด้านการปฏิบัติ (psychomotor domain) เป็นพฤติกรรมที่ใช้ความสามารถทางร่างกายแสดงออกมา ซึ่งรวมทั้งการปฏิบัติ หรือพฤติกรรมที่แสดงออก และสังเกตได้ในสถานการณ์หนึ่งๆ หรืออาจเป็นพฤติกรรมที่ล่าช้า ซึ่งต้องอาศัยพฤติกรรมระดับที่กล่าวมาแล้วเป็นส่วนประกอบ (ด้านพุทธิปัญญา และ ด้านเจตคติ) พฤติกรรมนี้เมื่อแสดงออกมาจะสามารถประเมินผลได้ง่าย แต่กระบวนการที่จะแสดงออกต้องอาศัยเวลา และการตัดสินใจหลายขั้นตอน

ส่วนประกอบทั้ง 3 ส่วนนี้ จะมีผลต่อกันและกันในหลายรูปแบบ ซึ่งในการศึกษานี้จะถือว่า ส่วนประกอบในด้านความรู้และเจตคติมีผล โดยตรงต่อการปฏิบัติด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนและพิจารณาเรียกชื่อปัจจัยนั้นว่า ปัจจัยทางจิตวิทยา

1.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้องในเรื่องของการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1979) และ Bloom (1964) มาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิด โดยกำหนดตัวแปรในการศึกษาไว้ดังนี้

1.4.1 ตัวแปรอิสระ คือ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของประชากรในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อำเภอคอยสะแกด จังหวัดเชียงใหม่ มี 3 กลุ่มปัจจัย ดังนี้

- 1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพในครัวเรือน ระดับการศึกษา และระยะเวลาที่อาศัยในท้องถิ่น
- 2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ อาชีพ รายได้ ลักษณะการถือครองที่ดิน และจำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน
- 3) ปัจจัยทางจิตวิทยา ได้แก่ ความรู้ และเจตคติเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

1.4.2 ตัวแปรตาม คือ ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยใช้ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1979) ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

จากปัจจัยต่างๆ สามารถแสดงเป็นกรอบแนวคิดของการศึกษา โดยสรุปเป็นแผนภาพที่ 1 ในหน้าถัดไป

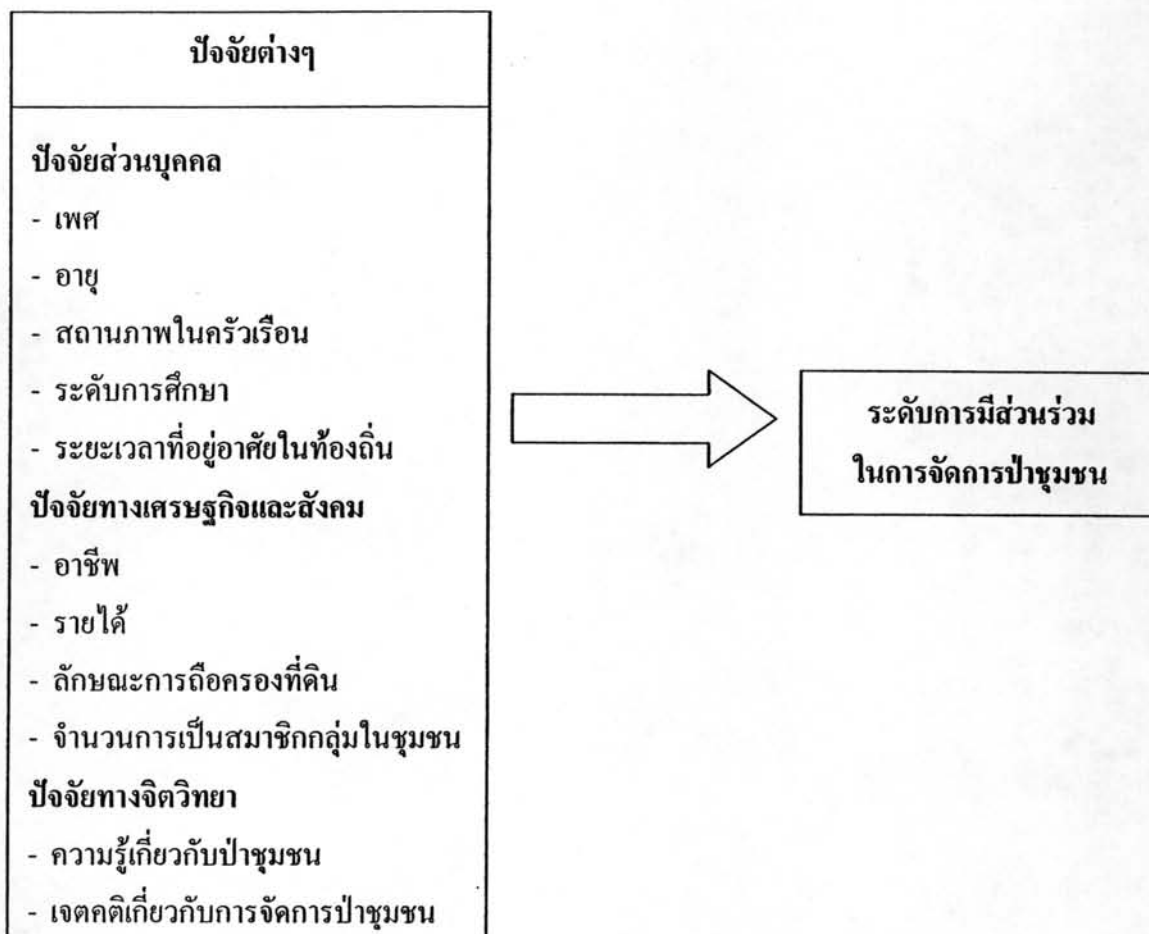
1.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานเอกสารวิจัยต่าง ๆ พบว่า มีผู้ทำวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชากรในเรื่องต่างๆ ที่สำคัญดังนี้

1.5.1 งานวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคล

ตัวแปรอิสระที่เป็นปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา และระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

1.5.1.1 เพศ

เพศที่แตกต่างกันน่าจะเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่างของระดับการมีส่วนร่วม จากค่านิยมของสังคมไทย ที่มักให้ผู้ชายเป็นผู้นำและผู้หญิงเป็นผู้ตาม และกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นของส่วนรวมมักเป็นเรื่องของผู้ชายมากกว่า ซึ่งกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชนเป็นกิจกรรมที่ต้องทำภายนอกบ้าน และเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้ทั้งแรงงานและความเป็นผู้นำในการดำเนินงานต่างๆ จึงน่าจะทำให้เพศชายมักจะสามารถแสดงบทบาทในด้านนี้ได้ดีกว่าเพศหญิง ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

เฉลิมศักดิ์ บุญนำ (2543: 189) ได้ศึกษาในเรื่องการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรสวนยางไม้เรียงในการพัฒนาชุมชน พบว่า เพศมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 โดยที่เพศชายมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากกว่าเพศหญิง เช่นเดียวกับการศึกษาของสมชาย วิริภิมย์กุล (2543: 112) ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษา: ป่าชุมชนบ้าน โลกสันติสุข ตำบลวังหมี่ อำเภอลำปาง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า เพศชายมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากกว่าเพศหญิง ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 ผลการศึกษาดังกล่าว อาจเนื่องมาจากเพศชายจะสนใจเรื่องภายนอกบ้าน และการเข้าร่วมกิจกรรม

รวมทั้งการเป็นผู้นำครอบครัวทำให้เพศชายมีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ มากกว่าเพศหญิง ส่วนการศึกษาของคูสิด เวชกิจ และคณะ (2546) ที่ทำการศึกษาในเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน: ศึกษากรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า เพศเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 โดยเพศชายมีการมีส่วนร่วมที่มากกว่าเพศหญิง เช่นเดียวกับการศึกษาของ อิศรา สิริเดช (2546: 122) เรื่อง การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษา ป่าภูกระแต อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ที่พบว่าเพศชายมีความสัมพันธ์กับขั้นตอนการร่วมวางแผน หาปัญหา/สาเหตุ ในการจัดการป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนนพกาญจน์ เมตตานนท์ (2541: 101) ที่ทำการศึกษาเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนพัฒนาชุมชน: ศึกษากรณีชุมชนแออัดยานนาวา นั้น พบว่า เพศมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยเพศชายจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนมากกว่าเพศหญิง เนื่องจากกิจกรรมต่างๆ นั้นต้องใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ เช่นเดียวกับการศึกษาของ ไพสุตา ศรีเดช (2546: 153) เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง จังหวัดกระบี่ ที่พบว่าเพศชายและหญิงมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญสถิติที่ระดับ .05 โดยเพศชายมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนมากกว่าเพศหญิง และการศึกษาของ สมศักดิ์ สมานไทย (2546: 50) เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการป่าชุมชนตำบลแม่ตาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พบว่า เพศที่แตกต่างกันมีการมีส่วนร่วมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า เพศมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยเพศชายมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากกว่าเพศหญิง เนื่องจากการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนนั้นเป็นกิจกรรมที่เพศชายสามารถแสดงบทบาททั้งการเป็นผู้นำและการใช้แรงงาน ได้ดีกว่า ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเพศน่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จึงตั้งสมมติฐานเพื่อการวิจัยว่าระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามเพศชาย

1.5.1.2 อายุ

อายุที่แตกต่างกันของกลุ่มประชากรน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน เพราะความแตกต่างของอายุนั้นบ่งบอกถึงประสบการณ์ การสั่งสมองค์ความรู้ตามกาลเวลา ทำให้เข้าใจและทราบถึงเหตุผลของการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน และจากประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้มีความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เพราะได้รับรู้ถึงปัญหาของชุมชน ดังนั้นจึงสามารถให้ความช่วยเหลือหรือแนะนำในการดูแลจัดการป่าชุมชนได้ดีกว่าผู้ที่มีอายุน้อย

ตามการศึกษาของ ฉัฐพล จันทะแจ้ง (2548: 160) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านแม่สาด ตำบลแม่กรณ์ อำเภอเมือง

จังหวัดเชียงราย พบว่าประชาชนที่มีอายุต่างกันจะมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เช่นเดียวกับการศึกษาของ กัลยารัตน์ รัตนะจิตร (2543: 69) เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าเขาวง ตำบลป่าอ้อ และตำบลระบำ อำเภอถ้ำสัก จังหวัดอุทัยธานี พบว่าอายุมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในขณะที่การศึกษาของ สายัน วงษ์ไหลทอง (2546: 62) ก็พบว่า อายุที่แตกต่างกันของกลุ่มตัวอย่างมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เนื่องจากจากผู้มีอายุมากและมีประสบการณ์ในการดูแลจัดการป่าชุมชน จะให้ความช่วยเหลือในการดูแลจัดการป่าชุมชน ได้ดีกว่าผู้ที่มีอายุน้อย สอดคล้องกับการศึกษาของ เฉลิมศักดิ์ บุญนำ (2543: 190) และ สมชาย วิริภิมย์กุล (2543: 113) ที่พบว่าผู้ที่มีอายุมากกว่าจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากกว่า ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 โดยได้อธิบายว่าอายุเป็นตัวบ่งบอกถึงความมีประสบการณ์ การเรียนรู้ที่สั่งสมไว้ ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน ส่วน อิศรา สิทธิเดช (2546) ที่ศึกษาในเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาป่าภูกระแต อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ พบว่า อายุที่แตกต่างกันของกลุ่มตัวอย่างมีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยเฉพาะผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 51 ปีขึ้นไป เนื่องจากว่าเป็นผู้ที่เคยผ่านการจัดการป่าชุมชนมาแล้ว และได้เข้าร่วม โครงการตั้งแต่ต้น สำหรับการศึกษาของ อินทิรา สมบัติชัย (2543: 93) เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาบ้านสวนพลู (พุด่อ) และบ้านป่าอู ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี พบว่า อายุมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนพลู อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากการทบทวนวรรณกรรมอาจสรุปได้ว่า อายุที่แตกต่างกันทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนที่แตกต่างกัน โดยผู้ที่มีอายุมากกว่ามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากกว่าผู้ที่มีอายุน้อยกว่า ทั้งนี้ เนื่องจากผู้ที่มีอายุมากกว่านั้นมีโอกาสจะสั่งสมประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมและการจัดการป่าชุมชน รวมถึงประสบการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งสามารถให้คำแนะนำได้ดีกว่าผู้ที่อายุน้อยกว่า ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าอายุน่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จึงตั้งสมมติฐานเพื่อการวิจัยว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามอายุ

1.5.1.3 สถานภาพในครัวเรือน

Cohan and Uphoff (1977: 70-71) กล่าวว่า ชุมชนชนบทส่วนใหญ่สถานภาพภายในครัวเรือนเป็นสิ่งสำคัญในการตัดสินใจ กล่าวคือโดยทั่วไปหัวหน้าครัวเรือนมักถูกกำหนดโดยประเพณีให้มีความสำคัญเหนือสมาชิกอื่นๆ ในบ้าน รวมถึงได้รับสิทธิให้เป็นตัวแทนของครัวเรือนในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ

จากการทบทวนงานวิจัยผู้วิจัยไม่พบว่ามีการศึกษาในเรื่องสถานภาพในครัวเรือนที่มีอิทธิพลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชากรในการจัดการป่าชุมชน โดยตรง แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของหัวหน้าครัวเรือน ได้แก่ การศึกษาของ วรณา ขอบอรัญ (2542: 45) เรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความตั้งใจย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาเดิมของผู้ย้ายถิ่นในกรุงเทพมหานคร ที่พบว่าผู้ที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนมีส่วนของผู้ที่จะย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาเดิมสูงกว่าผู้ที่เป็นพี่น้องและญาติอื่นๆ ของหัวหน้าครัวเรือนและคู่สมรสหรือบุตรของหัวหน้าครัวเรือน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ในที่นี้อาจมองได้ว่าผู้ที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนมักเป็นผู้ที่มีอำนาจการตัดสินใจในเรื่องสำคัญของครัวเรือน เพราะเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบครัวเรือนและเลี้ยงดูสมาชิกในครัวเรือน ดังนั้น การศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าสถานภาพในครัวเรือนน่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เนื่องจากหัวหน้าครัวเรือนถือว่าเป็นตัวแทนของครัวเรือนที่มีสิทธิในการตัดสินใจในการเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นมากกว่าผู้ที่มีสถานภาพอื่น ผู้วิจัยจึงตั้งสมมุติฐานเพื่อการวิจัยว่าระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามผู้ที่มีสถานภาพเป็นหัวหน้าครัวเรือน

1.5.1.4 ระดับการศึกษา

ระดับการศึกษาน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชากรมีความแตกต่างกัน เนื่องจากการศึกษาที่สูงทำให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจเพิ่มมากขึ้นว่าการมีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ ที่ตนเป็นหุ้นส่วนเกี่ยวข้องจะทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ นั้น ได้ จึงน่าที่จะทำให้มีความต้องการที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เพื่อที่จะได้ใช้ความรู้ที่ตัวเองมีทำงานหรือทำกิจกรรมต่างๆ ได้ดีขึ้น และจากการที่ผู้ที่มีการศึกษาสูงมักต้องการยกระดับฐานะของตนเองให้สูงขึ้น และการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนก็เป็นทางเลือกหนึ่งที่ทำให้ตนเองได้รับการยอมรับจากชุมชน

สำหรับการศึกษาของ ประเสริฐ บัวคลีใบ (2543: 59) เรื่องการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน บ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยผู้ที่มีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนมากกว่าผู้ไม่ได้เรียนหนังสือและผู้ที่มีระดับการศึกษาประถมศึกษา สำหรับ สุริยา ชีขุน (2534: 97) ที่ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในระบบป่าชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลศรีละกอ อำเภोजักราช จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ความแตกต่างของระดับการศึกษาก่อให้เกิดความแตกต่างกันในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เช่นเดียวกับ คุสิต เวชกิจ และคณะ (2546) ที่พบว่า ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากการศึกษาดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาที่สูงขึ้นทำให้มีความรู้เพิ่มมากขึ้น ทำให้รู้จักสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอาศัยอยู่และอยากมีส่วนร่วมมากขึ้น

จากการทบทวนวรรณกรรม อาจสรุปได้ว่า ระดับการศึกษามีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เนื่องจากการศึกษาที่สูงกว่าทำให้เข้าใจสิ่งรอบตัวได้รวดเร็วกว่า และสามารถวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาได้ถูกต้อง ดังนั้นการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาน่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จึงตั้งสมมติฐานเพื่อการวิจัยว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามระดับการศึกษา

1.5.1.5 ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น

ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน เนื่องจากระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนนั้นบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของประชาชนกับพื้นที่ที่อาศัย การอาศัยในท้องถิ่นนานๆ ทำให้เกิดความผูกพันและเข้าใจสภาพแวดล้อมของชุมชนนั้น และต้องการที่จะปรับปรุงหรือพัฒนาพื้นที่นั้นให้ดีขึ้นเพื่อประโยชน์ที่ตนจะได้รับ

การศึกษาของสาขัน วงษ์ไหลทอง (2546: 63) พบว่าระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนของกลุ่มตัวอย่างนั้นมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เนื่องจากระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนเป็นสิ่งที่มิพบาทในการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่เป็นระยะเวลานาน ย่อมจะมีความเข้าใจในสภาพแวดล้อมภายในชุมชนดีกว่าคนที่เพิ่งเข้าไปอยู่ใหม่ เช่นเดียวกับการศึกษาของกัญญารัตน์ สุดสอาด (2547: 91) ที่ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของตลาดริมน้ำคอนหวาย พบว่า ประชาชนที่มีระยะเวลาอยู่อาศัยต่างกันจะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของตลาดริมน้ำคอนหวายแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และ อติศักดิ์ แดงสกุล (2548: 52) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษากรณีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าห้วยคันยางและป่าห้วยแม่แก้ว อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย พบว่า ประชาชนที่มีภูมิลำเนาต่างกันมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่โดยกำเนิดจะมีความรู้สึกผูกพันกับถิ่นที่อยู่มากกว่าทำให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ในภาพรวมมากขึ้น

จากการทบทวนวรรณกรรม อาจสรุปได้ว่า ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เนื่องจากผู้ที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นเป็นระยะเวลาที่นานกว่านั้นจะมีความเข้าใจในสภาพแวดล้อมของชุมชนและผูกพันกับชุมชนมากกว่า ดังนั้นจึงสามารถเห็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตน และสามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ถูกต้อง ดังนั้นการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยจึงพิจารณาว่า ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นน่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จึงตั้งสมมติฐานเพื่อการวิจัยว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น

1.5.2 งานวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม

ในการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งประกอบด้วย อาชีพ รายได้ ลักษณะการถือครองที่ดิน และการเป็นสมาชิกกลุ่ม พบผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรต่างๆ ดังนี้

1.5.2.1 อาชีพ

อาชีพที่แตกต่างกันเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนให้แตกต่างกัน อาชีพต่างๆ ที่มีในชุมชน บ้างก็เป็นอาชีพที่ต้องอาศัยและพึ่งพิงป่าไม้อยู่มาก ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ที่ประกอบอาชีพเหล่านี้ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

จากการศึกษาของสาขัน วงษ์ไหลทอง (2546: 62) พบว่าอาชีพของประชาชนมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เช่นเดียวกับการศึกษาของ สมชาย วิริภิมย์กุล (2543: 114) ที่พบว่าอาชีพที่แตกต่างกันทำให้การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยได้อธิบายไว้ว่า อาชีพที่แตกต่างกันย่อมพึ่งพาอาศัยป่าชุมชนแตกต่างกัน มีความสนใจและเห็นความสำคัญของทรัพยากรในป่าชุมชนแตกต่างกัน ส่งผลให้การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชนแตกต่างกัน ส่วนการศึกษาของ ณัฐพล จันทะแจ้ง (2548: 161) พบว่า ประชาชนที่มีอาชีพแตกต่างกันมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยเฉพาะอาชีพเกษตรกรรมที่จำเป็นต้องพึ่งพิงประโยชน์จากป่าชุมชนเป็นอย่างมาก เช่นเดียวกับการศึกษาของ มาโนชญ์ อุปสินธุ์ (2543: 80) เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาโครงการป่าชุมชนบ้านสะมะแก ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี และการศึกษาของ กัลยารัตน์ รัตนะจิตร (2543: 69) ที่พบว่าอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ผลการวิจัยที่ผ่านมาทำให้สรุปได้ว่า อาชีพที่แตกต่างกันมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกัน โดยเฉพาะอาชีพในภาคเกษตรกรรมที่ต้องอาศัยและพึ่งพิงป่าโดยตรง ทำให้ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม และผู้วิจัยเห็นว่า อาชีพน่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จึงตั้งสมมติฐานเพื่อการวิจัยว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามอาชีพในภาคเกษตรกรรม

1.5.2.2 รายได้

รายได้ที่แตกต่างกันเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกัน และรายได้ส่วนใหญ่ของประชากรในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวางได้มากจากการทำการเกษตรที่ต้องพึ่งพิงป่าอยู่มาก ดังนั้นการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนจึงจำเป็นอย่างยิ่ง

เพราะการอนุรักษ์ป่าหรือฟื้นฟูป่าในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนนั้นทำให้ประชากรในโครงการมีแหล่งรายได้ที่เพิ่มขึ้น

จากการศึกษาของ ประเสริฐ บัวคลีใบ (2543: 60) พบว่า รายได้รวมของครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรที่มีรายได้ระหว่าง 25,000-50,000 บาทต่อปี จะมีส่วนร่วมในระดับมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการเก็บหาของป่ามาขาย หรือมีรายได้จากป่าชุมชนในรูปแบบอื่น เช่นเดียวกับการศึกษาของ สายัน วงษ์ไหลทอง (2546: 62) พบว่ารายได้ที่ต่างกันของกลุ่มตัวอย่างมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน และการศึกษาของ มาโนชญ์ อุปสินธุ์ (2543: 81) ก็พบว่ารายได้ของหัวหน้าครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ในขณะที่การศึกษาของ ไกรสร วิริยะ (2543: 98) เรื่องการพิจารณาหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทางเศรษฐกิจสังคม กับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของราษฎรบ้านสวนพลู ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี พบว่าหัวหน้าครอบครัวที่มีรายได้สูง มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาของ ณัฐพล จันทะแจ้ง (2548: 161) ที่พบว่าประชาชนที่มีรายได้แตกต่างกันจะมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยพบว่า ประชาชนที่มีรายได้น้อยซึ่งส่วนใหญ่มีรายได้จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม จะให้ความสนใจและเห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรจากป่าชุมชนมากกว่ากลุ่มประชาชนที่มีรายได้มากกว่าซึ่งไม่ค่อยให้ความสนใจต่อทรัพยากรป่าชุมชนมากนัก

จากการทบทวนวรรณกรรม อาจสรุปได้ว่า ระดับรายได้มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนที่แตกต่างกัน โดยผู้ที่มีรายได้สูงกว่าน่าจะมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากกว่าผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่า เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนแม่กวางนั้นมีรายได้ส่วนใหญ่มาจากการเกษตร ซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพิงป่าด้วยไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม ทำให้ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเพื่อให้มั่นใจว่าการจัดการนั้นจะไม่ส่งผลกระทบต่อรายได้ของตน ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า รายได้น่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จึงตั้งสมมติฐานเพื่อการวิจัยว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามระดับรายได้

1.5.2.3 ลักษณะการถือครองที่ดิน

ลักษณะการถือครองที่ดินของประชากรที่แตกต่างกันอาจเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนที่แตกต่างกัน สำหรับเกษตรกรใน โครงการพื้นที่ป่าชุมชนแม่กวางนั้นจะเป็นเจ้าของพื้นที่ทำการเกษตร จึงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ประชากรในโครงการต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

ในการศึกษาของอภิชาติ นุตเจริญ (2544: 97) ที่ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของสตรีในการจัดการป่าชุมชน จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่าสตรีที่มีลักษณะการถือครองที่ดินแตกต่างกันจะมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนแตกต่างกัน โดยสตรีที่มีการถือครองที่ดินเป็นของตนเองจะมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนมากกว่าสตรีที่เช่าที่ดินทำกิน เช่นเดียวกับการศึกษาของสาขัน วงษ์ไหลทอง (2546: 63) ที่พบว่าลักษณะการถือครองที่ดินที่ต่างกันของกลุ่มตัวอย่างมีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เนื่องจากการถือครองที่ดินเป็นแรงจูงใจต่อการบุกเบิกป่าเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน ผู้ที่ถือครองที่ดินมากจะมีส่วนร่วมในโครงการมากกว่าผู้ที่ถือครองที่ดินน้อย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา อาจสรุปได้ว่า ลักษณะการถือครองที่ดินที่แตกต่างกันนั้นมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนที่แตกต่างกัน โดยผู้ที่มีที่ดินเป็นของตนเองน่าจะมีการมีส่วนร่วมมากกว่าผู้ที่มีการถือครองที่ดินในลักษณะอื่นๆ เช่น ที่ดินเช่าจากผู้อื่น ทำฟรีนที่ดินผู้อื่น เป็นต้น เนื่องจากผู้ที่มีที่ดินเป็นของตนเองนั้นน่าจะต้องการที่ดินทำกินมากเพื่อใช้ประโยชน์จากที่ดินของตนได้มากขึ้น ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ลักษณะการถือครองที่ดินน่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จึงตั้งสมมติฐานเพื่อการวิจัยว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามลักษณะการถือครองที่ดินที่เป็นของตนเอง

1.5.2.4 จำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน

จำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชนน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะหากบุคคลนั้นมีจำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มมาก ทำให้มีการระงับที่และความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น และต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนมากกว่าผู้ที่มีจำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มน้อยกว่าหรือผู้ที่ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มใดเลย

จากการทบทวนงานวิจัย พบว่ามีการศึกษาในเรื่องจำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชนน้อย ทั้งนี้มีการศึกษาของสมศักดิ์ สมานไทย (2546: 54) ที่มีตัวแปรใกล้เคียงกัน คือ ระดับการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน และพบว่าระดับการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชนที่ต่างกันทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยผู้ที่มีระดับการเป็นสมาชิกกลุ่มมากจะมีส่วนร่วมมากกว่าผู้ที่มีระดับการมีส่วนร่วมน้อยหรือปานกลาง สำหรับงานวิจัยอื่น ๆ นั้นเป็นการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมระหว่างผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มและผู้ที่ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน ดังเช่นการศึกษาของสาขัน วงษ์ไหลทอง (2546: 64) และ ไกรสร วิริยะ (2543: 98) ที่พบว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มมีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งอธิบายได้ว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มทำให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกัน จนเกิดการกระทำในกิจกรรมที่ดำเนินอยู่ เป็นการเปิดโอกาสในการเข้าไปมีส่วนร่วมได้มากกว่า เป็นต้น

การทบทวนวรรณกรรมข้างต้น อาจสรุปได้ว่า จำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยผู้ที่เป็สมาชิกกลุ่มในชุมชนมากกว่าน่าจะมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากกว่าผู้ที่มีจำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มน้อยหรือผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มใดๆ ในชุมชน เนื่องจากผู้ที่มีจำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มมากนั้นจะมีภาระหน้าที่และความรับผิดชอบที่มากขึ้น ทำให้ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมากกว่าบุคคลอื่น ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า จำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชนน่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จึงตั้งสมมติฐาน เพื่อการวิจัยว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามจำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน

1.5.3 งานวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยทางจิตวิทยา

ตัวแปรอิสระที่เป็นปัจจัยทางจิตวิทยา ประกอบด้วย ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน และเจตคติเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบผลดังนี้

1.5.3.1 ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน

ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนแตกต่างกันก็คือการมีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนที่แตกต่างกัน ดังจะเห็น ได้จากการทบทวนวรรณกรรมในส่วนของปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ทำให้เห็นว่าความรู้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ดังเช่นที่แสงเดือน ทวีสิน ได้กล่าวไว้ว่า (2545: 139) ผลจากการเรียนรู้ทำให้เกิดพฤติกรรม เป็นตัวกระตุ้นพฤติกรรม เพิ่มลดการไตร่ตรองในการแสดงพฤติกรรม คือความสนใจต่อสิ่งต่างๆ รวมทั้งเป็นการเร้าอารมณ์ได้ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การที่ประชากรในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนทำให้ประชากรเหล่านั้นรู้ถึงเหตุผลที่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เพราะได้ทราบถึงข้อดีและข้อเสียของป่าชุมชน ได้รู้ถึงประโยชน์ที่ได้รับ หลังจากเข้าไปร่วมกิจกรรมในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือรักษาป่า

สำหรับการศึกษาของสมชาย วิริกรมย์กุล (2543: 117) นั้นพบว่า ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนแตกต่างกันทำให้การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 เช่นเดียวกับการศึกษาของ สุริยา ยี่ขุน (2534: 103) ที่พบว่า ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนแตกต่างกันทำให้การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความรู้เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเข้าใจ เกิดแรงจูงใจที่จะปฏิบัติ และก่อให้เกิดความสามารถที่จะปฏิบัติอย่างถูกต้อง ในขณะที่ ทศวรรษ วิทยาคม (2545: 61) ก็พบว่าความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับงานป่าชุมชนแตกต่างกัน จะมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนที่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และผลการศึกษาของ ไกรสร วิริยะ (2543: 98) พบว่าหัวหน้าครัวเรือนที่มีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนมากมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่มีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนน้อยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากการทบทวนวรรณกรรม อาจสรุปได้ว่า ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนมากกว่าจะมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากกว่าผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนน้อยกว่า เพราะว่าความรู้เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเข้าใจ และเป็นแรงจูงใจที่จะก่อให้เกิดการปฏิบัติ หากประชาชนเป็นผู้ที่รู้ และเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับป่าชุมชนก็ จะทำให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้อง ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนน่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จึงตั้งสมมติฐานเพื่อการวิจัยว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามระดับความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน

1.5.3.2 เจตคติเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

เจตคติเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนที่แตกต่างกันอาจเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่างของการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ดังจะเห็นได้จากความหมายของแสงเดือน ทวีสิน (2545: 87) ที่กล่าวว่าเจตคติเป็นความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความรู้สึกดังกล่าวอาจจะเกี่ยวกับบุคคล สิ่งของ สภาพเหตุการณ์ เหตุการณ์ เป็นต้น เมื่อเกิดความรู้สึก บุคคลนั้นจะมีการเตรียมพร้อมเพื่อมีปฏิกิริยาตอบโต้ไปในทางใดทางหนึ่งตามความรู้สึกของตนเอง ดังนั้นการมีเจตคติที่ดีต่อการจัดการป่าชุมชนอาจเป็นตัวกระตุ้นให้ประชากรในชุมชนออกมามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนก็เป็นได้

การศึกษาของสมชาย วิริภิมย์กุล (2543: 118) ที่พบว่า ความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชนแตกต่างกันทำให้การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และการศึกษาของ สุรียา ยี่ขุน (2534: 103) พบว่า ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกันทำให้การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งอธิบายได้ว่าความคิดเห็นนั้นเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ เมื่อบุคคลได้รับประสบการณ์ที่ดีจากสิ่งนั้นก็จะมีความคิดเห็นที่ดีและส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาด้วย สำหรับการศึกษาของประเสริฐ บัวคลี่ใบ (2543: 61) พบว่าเจตคติของเกษตรกรต่อการอนุรักษ์ และพัฒนาป่าชุมชนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่าเกษตรกรเหล่านั้นยังไม่มีส่วนร่วมที่แท้จริง แต่เป็นเพียงการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่มีรายได้เป็นค่าตอบแทน

จากการทบทวนวรรณกรรม สรุปได้ว่า เจตคติเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยผู้ที่มีเจตคติที่ดีต่อการจัดการป่าชุมชนจะมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากกว่าผู้ที่มีเจตคติที่ไม่ดีต่อการจัดการป่าชุมชน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก เจตคตินั้นเป็นการแสดงออกถึงความคิดของบุคคลที่ไม่เหมือนกัน และจะแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมที่แตกต่างกันด้วย และในที่นี้หากบุคคลมีเจตคติที่ดีต่อการจัดการป่าชุมชน ย่อมทำให้เกิดพฤติกรรมการมีส่วนร่วมขึ้น และในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเจตคติมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ดังนั้น จึง

ตั้งสมมติฐานเพื่อการวิจัยว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามระดับเจตคติที่สนับสนุนการจัดการป่าชุมชน

1.6 สมมติฐานในการวิจัย

จากแนวคิดเชิงทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถใช้เป็นแนวทางในการตั้งสมมติฐาน เพื่อการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชากรในการจัดการป่าชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวาง อำเภอคอกยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โดยแบ่งเป็นสมมติฐานหลักและสมมติฐานรอง ได้ดังนี้

1.6.1 สมมติฐานหลัก

ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยทางจิตวิทยาที่แตกต่างกันมีความสัมพันธ์ต่อระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกัน

1.6.2 สมมติฐานรอง

1. ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามเพศชาย
2. ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามอายุ
3. ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามผู้ที่มีสถานภาพเป็นหัวหน้าครัวเรือน
4. ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามระดับการศึกษา
5. ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น
6. ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามอาชีพในภาคเกษตรกรรม
7. ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามระดับรายได้
8. ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามลักษณะการถือครองที่ดินที่เป็นของตนเอง
9. ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามจำนวนการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน
10. ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามระดับความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน
11. ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแปรผันตามระดับของเจตคติที่สนับสนุนการจัดการป่าชุมชน

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

ข้อค้นพบจากการวิจัยสามารถนำไปช่วยส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนแก่ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้ กล่าวคือ ข้อค้นพบที่ได้จะเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการพิจารณาหาวิธีเพิ่มหรือสนับสนุนการมีส่วนร่วมของ ประชากรในการจัดการป่าชุมชนแม่กงและเป็นแนวทางในการจัดการป่าชุมชนให้แก่ภาครัฐและภาคเอกชน นอกจากนั้นยังนำข้อมูลนี้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่ต้องการจัดการป่าในรูปแบบป่า ชุมชน และนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ได้